

մէջ առ Ս. Բուսիկ եղած գուշակութեան վրայ, ուր տեսնանք մէջ կը խօսուի Ս. Գրիգորի որդւոց կաթողիկոսութեան ամօտը բարձրանալու վրայ, սակայն ոչ ինչ խօսք կ'ըլլայ բովանդակ Բիւզանդարանի մէջ Ս. Սահակայ մասին. յարգելի Հեղինակը անկէ կը հետեւնայ թէ մարգարէութիւնն միայն ինչ հոն միշտ պէտք է առնուի. և ոչ միանգամայն Սահակայ, Ըստ մեզ այս լուռութենէն դժուարաւ կրնայ հետեւեցիլ այսպիսի եղբակալացութեան. վասն զի հոն միշտ յղծնակի կը խօսուի առ Բուսիկ. ըստ հետեւորդի միայն Ներսէս Հէր կրնար ըլլալ: Հեղինակը ընդմիջարկողի մը կը վերադարձնէ այս յղծնակները: Բիւզանդ չի խօսիր Ս. Սահակայ վրայ, կամ վասն զի մինչև հոն կը գիտէ հասցենէլ իւր պատմութիւնն եւ կամ ուրիշ մէկ պատճառաւ, որ մնայ նայալս է. թերեւս տեսնանք իրականութիւնն ապագայից ընդունելի ընելու գիտմամբ. ապա թէ ոչ անիմալի պիտի մնայ մեզի փաւստոսի այն լուռութիւնն, որով անգամ մ'իսկ չի յիշեր զՍահակ, կամ անոր Ս. Ներսիսի որդի ըլլալը, մինչ բովանդակ գրութիւնն կ'ընծայէ Ներսիսի. «Երբ կ'ապրէր այս ընդմիջարկողը» (Interpolator): Պատասխանէ. «Ըստ իմ կարծեաց փաւստոս 441—464 տարեաց մէջ ընդմիջարկուած է» (էջ 71) Գր. Տէր-Պօղոսեանի Բիւզանդայ Ձ գրութեան վրայ Հանդիսեա մէջ քառասուն լուրջ ըննութիւնն «անհիմն», համարելով, ընդմիջարկուած տեղեր կ'ենթադրէ ինքը: «Բիւզանդայ կրնայ գրութեան առաջին Ս.—Ժ գլուխներն կրնամ բռնել թէ փաւստոսի ձեռքէն յաւելուած են եւ կամ Հեղինակին խօսքերով: Մնացորդը բանից իմայրէ, իսկ ԺԱ.—ԺԶ գլուխներն յետմայ կը վերադարձնէ: Աս. այս լրջաւոր ապացոյց կ'առնու Ձ գրութեան ցանկին վերջի «բար գալիթագրութեան» խօսքերը: «Ստորոտ ամենայն պատմութեան վրայ յաղապա իմ տեղեկութեան, որ միանգամ զՄատանան ընթերցողք, առեւ քառն համարական թուօքն: Մեզի աւելի ընդունելի կը թուի Գալ. Տէր Միրզեանի տեսութիւնն ի թերթին ZAP (Բ. 1904, Գ. էջ 267—86): Թէ ըստ ձեռագրաց պէտք է կարգաւ «տունք վերջաւոր» (ԺԶ.) եւ փաւստոսի այս ժաման բնագրին գրուած է 416—425:

Գաւառայով Բուզանդարանի սկզբին, իբրեւոք կը համարի Ս եւ Բ գրութեան ինքնը. քայլ ոչ քաշելով, այլ պահած է Ժառնիք Անտոնի իմ (Սեւեռոսի սկիզբը) եւ կամ ՂԱՆՆԱՆ Գրքն է փաւստոսի (էջ 12—3): Պատմութեան հեղինակն ըստ Եսայ. Թափեանի է վանական (Mönch):

Էջ 144ն կը սկսի հայ վանականութեան սկզբնաւորութիւնը: Երբքայի Հեղինակը այս գրութեան իրաւունք է եւրոպացիները այն կարծիքէն, ըստ որում ոմանք ինչպէս Վ. Մեյսեր, կը կարծեն թէ վանականութիւնն ի Հայոց Բ գարու կենտրոն Մարթէն մտած է իւր սկզբնական — առաջապական ձեւով: Կ. Միւլլեր կը համարի թէ վանականութիւնն ինչպէս յեղիւստ, այնպէս ալ յԱռաքի. Լուսիսի Սողոմոնեայ վկայութեան համաձայն հայ վանականութեան հիմնադիրն եղած

է Եւստակիոս Սեբաստացին. նշնակէ կը կարծէ եւ Հ. Գաթրքեան (Պատմ. Տիգր. Բ. էջ 581) վերջին կարծեայ յայտնած է նաեւ Յիմմերի իւր «Գամբրէի» մէջ (Թրգր. ՀԱ. 1900, էջ 214. «Հայաստանի, Պապիզապոնիոյ եւ Պոնտոսի համար կոնտաւորութեան գլխաւոր գարգալացիքն եղաւ խառնարար Եւստակիոս» Սեբաստացի եպիսկոպոսը.) «Գայլ մը յառաջ կ'երթայ Հ. Կեցեք երբ կ'ընէ թէ Ներսէս իւր գործունէութիւնն Բարսիլի ազդեցութեան տակ կը տարածէ եւ անոր պատրիարքութեան տանն հայ վանականութիւնն մեծ ոտուամ մ'ըրաւ: Այս է ընդհանրացնելու եւ բանասիրաց կոչիլը: Հեղինակին անհաւան է ասանց. յայտնէ հիշուած մէջ կը շնայ ցուցնել թէ ուղղակի Սեբաստացին եկած է ի ձեռն Ս. Գրիգորի եւ անոր որդւոց եւ աշակերտաց, Ընդունելով հանդերձ այս կարծիքն, չենք կրնար պաշտպանել նաեւ Սողոմոնեայ այն վկայութիւնը թէ Եւստակիոս մտածեց Հայոց մէջ: Եւստակիոս Սեբաստացի եպիսկոպոսն († 316) ըլլալով, իւր գործունէութիւնն ի հարկէ աւելի պիտի կենդանանար Փոքր Հայոց շուրջը, եւ այսպէս ալ պէտք է իմանալ Սողոմոնեայ վկայութիւնն, ինչպէս գիտած է եւ Պ. Թափեան:

Յիմմերի իւր «Գամբրէի» մէջ վանականութեան նկատմամբ ուրիշ կարեւոր տեղեկութիւն եւս կ'աւանդէ. «Խոտաճարակներն (βύσσου), որ յատկապէս Հայաստանի հարաւային լեռները կը բնակէին, Պրօք. Յիմմերի այս խօսքերուն աղբիւրն ուրիշ կողմանէ ալ հետաքրքրական է գիտնալ, որ գիտականորէ չէ նշանակուած:

Մեզի աւելորդ է երկար խօսիլ հայ աղբիւրներէն (Ազաթանդուղոն եւ փաւստոսն) քաղած հայ վանականութեան պատմութեան վրայ, որ ծնած է արդէն Հայոցու: Գեղեցիկ է յալալը յօրինուածութեամբ ի մի ամփոփած է Հեղինակը յիշեալ աղբիւրաց յիշուած տեղանքը, եւ պարզած է հայ վանականութեան, սկիզբնէ մինչև Ս. Մարտոյ, ինչպէս փաւստոսի պատմութեանն կը տեսնուի, զգալի է հայ վանականութեան վրայ Ս. Բարսիլի ազդեցութիւնը, որ ինչպէս իւր Հայրենիքը եւ ուրիշ երկրները կը շնորհ տարածել, տարածած է ի ձեռն Ս. Ներսիսի նաեւ ի Հայոց Բայց ռսոր չի կրնար իբրեւ ապացոյց ծառայել Ս. Բարսիլի գրութեանց հայերէն թարգմանութիւնն, զոր Յ. Հեղինակը Ե գարու Ա կիսուն կատարուած կը համարի (էջ 23 Ծն.) Ե գարու ոսկի ժամանակն ունիցը միայն «Վասն վեցերորդ աւուրց արարչութեան» ճառերուն թարգմանութիւնը, միւս գործոցը Ձ գարու կը շուրջակ: Առաջին կ'ըլլար առեւտրա թիւէ յարգ. Հեղինակը համառապ տկնար մ'արձակէր նաեւ հայ վանականութեան ներքին կենաց. փաւստոսի յիշած վանքերն միայն տեսական կենացը պարզակէ: ինչպէս կը կարծէ Գարապաշեան, թէ գործնական:

Փափաքելի է որ Հեղինակն հայերէն լեզուաւ ալ ծանօթացնէր ազգայնաց իւր այս յալալ առաւմատարութիւնը:

Ն. Ս. Դ. Երեմ. Բ. Ե. Գ. Կրիստի: Ընդհակադրութեամբ ընդունեցանք «Էքզիլ» գեղարուեստական

“Աւստրի, Բ. և Գ. պրակներն եւս: Աւստրի պրակը Անի մայրաքաղաքին հրաշարի հասկեանց պատկերները կը բաժանուին, մինչ Բ. և Գ. պրակները հայ նշանաւոր դրամերն անձնադրութեանց կենդանագիրները մեզի կ'ընծայեն: Բ. պրակին տարողը 10 պատկերներն ալ Ռուսաստանց դրագետներուն են, իսկ Գ.ին նոյնչափ թուով պատկերներն միայն երկուքը որեւմեան չ'ալաց երկու պարծանքներուն կը վերաբերեն, որ են Պէշեքթաշէն և Պարսկան: Հարկաւ, յաջորդ պրակներով ուրիշներու գէմքերն ալ կը տեսնենք: Այս այժմ հրատարակուելու պատիւն ունեցողներն են. Պրակ Բ. Ղարաբաղեան, Արզիւան, Բաքիին, Արմուրին, Լէօ, Ա. Տարսեան, Բաշեան, Ղարաբաղի, Դերեհն, Ռ. Պատկանեան: Պրակ Գ. Յ. Թումանեան, Յ. Յովհաննէսեան, Մուրացեան, Աղայեան, Հերվան, Ղազէ, Պէշեքթաշէն, Պարսկեան, Մուսղուկեան, Լաճարեղ, Դատուրեան:

“Էքեղը, ստանց պատկերները ներկայացնելով չի բուսականաւոր, այլ ըստ կարելոյն անոնց դրականութեան որ ճիշդին պատկանին ու ինչ դիրք բռնին ալ կը ծանուցանէ պատկերաց շարքը զժողովրդեան խորհրդաւոր նշաններով: Օրաւ. ամէն մարդ Գ. Արմուրեանց լրագրագետ եւ լուսատարութեան ջանք մ'ըլլալը կ'իմանայ անոր պատկերին չորս կողմը տեսնելով “Մշակ. լրագիրը, արեգական ծագիլը եւ կամայ կամայ միտութեամբ փորտաւոր են հրեշտակի մը լուսաւոր տառը մը ցոյց տալը: Ո՛վ չ'իմանալ Պարսկեանին երգիծաբան մ'ըլլալը երբ անոր պատկերին բոլորաթիւր կապիկ մ'ու պապկայ մը կը իշխարէ: Գումառ. Գաթիկային բանաստեղծն եւ այն աւելի բնութեան բանաստեղծն ըլլալը յայտնի կ'երեւայ պատկերին շարքը տեսնուած ծագիկներէն, թաշտներէն ծագին ու ցամաքէն: Ռաֆֆիին վեպասան ըլլալը յայտնի է նոյն իսկ իւր պատկերին ներքեւը դրուած գրքերուն անուններէն:

Այս գեղարուեստական ճաշակով լի եւ Էքեղ. անուան լիովին արժանի տալովին հրատարակիչներուն մեր շնորհաւորութիւններն ընելով յաջողութիւն կը մտղծենք այս ազգագուստ եւանարկն յառաջ տանելու համար: Միանգամայն ամէն գեղարուեստ սիրող ինչպէս նաեւ դրասեր ու ազգային ազգայիններու այս հաւաքածոյքը ջերմազէ կը յանձնարարենք: Ի վերջոյ չմոռանալք ծանուցանել, որ Գ. պրակին իւրաքանչիւր պատկերը հրատարակուած է նաեւ առանձին մեծադիւր խաւարարի վրայ, ցանկացողք կրնան դիմել Тифлясь, Фотогипия Гюна-Марамъ.

11. Հայ ծաղկաւոր երկեր: Ցաւը ըստիւր երգերու բովանդակութեամբ մեծագիւր տեւորի հրատարակութիւնը արդիւնք է Գ. Բոյալեանի, որ սոյն երգերը հաւաքած ու ձայնագրած է: Ոչ միայն դաւերու փոփոխութիւն չէ ըրած այլ եւ ժողովրդական եղանակներն անանց փոփոխութեան ձայնագրած է, որչափ որ արեւելեան եղանակ մը ձայնագրել ուղղը երգածիւր մը՝ կրնայ իւր այս ծանր պաշտօնը անթերի կատարել: Իսկ այս երգերը հրատարակելով ուրիշ նպատակ չունի, բայց եթէ “Եւրոպայի ծանօթացրել հայ ժողովրդի մասնա-

յատուկ հանձնարը իր ինքնարուեւ եւ ինքնատիպ արտայայտութիւններ մը: Ա. Ս. Նպատակն աւելի զիւրաւ ու հաստատուն կերպով հասնելու համար իրեն աւելից տուած է Արշակ Զօպանեան եւ A. Sériex, որոնց վրայ P. Aubry հաւաքածունի յաւաքարարին գրիչը մեծ գովեցողութիւն կը խորհ:

Զօպանեան ծանօթ բանասերն ու գաղղիաբանը հաւաքածոյիս երգերը գաղղիերէնի թարգմանած է կամ լաւ եւս գաղղիերէնով անոնց հոգին մեկնելու աշխատած է: Անիմադուրի, թէ մեզի չ'ալացս համար, որ այս երգերուն հոգւոյն կը թափանցենք, անոնց իմաստին խորութիւնը, բացարարութեան վէհութիւնն ու գեղեցկութեան շնորհքը կ'իմանանք, պատկերաց վայելութեամբ կը զմայլինք... գաղղիերէն թարգմանութեան վրայ անհրաժեշտ է նետելով իսկ նոյնի պարզ արեւմտահայ մ'ըլլալը կ'իմանանք. բայց այս ոչ թէ թարգմանչին յանցանքն է, որ ըստ կարելոյն յաջողած է, եւ հարկ էր որ Զօպանեան մը այս բանն յաւայինք, այլ լեզուի եւ կամ մանաւանդ թէ ազգի եւ ազգի զգածմանց, երեւակայութեան... տարբերութիւնը: Եթէ Բոյալեանի իւր հաւաքածոյին երգերը պարզապէս ձայնագրելով ու թարգմանել տալով գոհանար, չեսնք թերկատար գործը մ'ըլլալը կ'ըլլար. բայց այն կատարելութիւնը, որը շարժանքին ընկերակցութեամբ ունեցած է, չէր ունենար: Այս մասին մըլ իրեն տաճարական է՝ վերոյիշելու A. Sériex երաժիշտը:

Բոյալեանին աշխատութիւնը ամենայն մասամբ յաջողած է ըստիւր գործը մը կրնանք համարել, զոր ջերմիւ ամենուն յանձնարարելով՝ կը մտղծենք նման աւելի սուտար աշխատութեանց հրատարակութիւններէ:

Հ. Հ. Հ.

12. Ընդէր ընկերացուե՛ր: Բացառութեամբ հիւ գործիւնը լրագրութեամբ: Մեծապատիւ Հեղինակն բնութեան ըլլալով՝ ժախճան պատկ զգործն՝ առանձին տառագութիւնը, անձնանուէր ճգամը կը փութայ ի լոյս ընծայել նախորդ գաղափրաց անձնութիւն վերնադիւն աստիճանին, գրողութիւն անձնական փորձով հայ մանկուոյն վրայ նշմարած օգուտներէն, զոր արդէն ամէն ուղղապատի հետ կուտած էրք եւ մինք. իսկ թէ կան անոր հակառակ օգուտ չնշմարող յուսահատ աղաղակներ՝ լաւ գիտենք, Մեծ. Հեղինակին ցուցողացնէ խոտոր ուղի բռնած են: Ուրախ ենք որ առհասարակ տառնակ տարիներ յառաջ ազգային գաղափրաց (թէ եւ ցանցեւ) ուղղութիւնը ըստ արժանւոյն կը դառնապատուի, բայց երբեք գնահատելի չեն կարգ մը գաղափարներ, որոնք տանց վարի անտեսաներն կ'սկսելու՝ բարձունքն բռնել եւ գուրիշներն ալ հան հրաւիրելու վայրապար փորձել կ'ընեն: Ոչ քի՛նք փութալով թէ փոքրիկ ստան ծախէն հաստ չունան մտղենել անկարելի է. եւ այս է Մեծ. Թորոնեանի

1 Հաւաքածոյիս ցանկացողները կարող են ստանալ Paris 2, Rue du Louvois. M. Demets Editeur musiques. Գինը հաւաքարձախաւ 5 ֆր. 50.

Իսկ Tiflis-Caucase. M. Soussanadjian magasin musiques. Գինը հաւաքարձախաւ 2 ռուբ. 25 կոպ.

դասագրոց ուղղութեան ամենէն աւելի վարկ տուողը. պարզութիւն ու միայն լեզուի, այլ բարոյական կրթական առողջապահական սկզբանց մէջ, որ շատ պայծառ կը փայլէ մանաւանդ ներկայ դասագրքին մէջ. Աճէն ուղղամիտ դիտողներ առաջին սրտի համոյք պատճառովն ասոնք պիտի ըլլան, եւ որդէն նախակրթարաններու մանկաց յաղիչ հիմք դնելու ամենէն աւելի պահանջուած պայմաններն ասոնք են: Մտաւանդ կրթական մասին Մեծ. Հեղինակին յիշեալէս տարած հոգն պէտք է խոստովանել. գրեթէ ամէն խոսած առարկաներուն պատկերներն ջնանցած է զանց չառնել, որպէս զի տղան երկու գգայարանքն միանգամայն տպաւորուելով լաւ բմբունէ իբր, եւ այս պատճառաւ իսկ բազմաթիւ նոր փորագրեալ եւ լուսատիպ պատկերներով զարդարած է մատենան Արդէն Մեծ. Հեղինակին բոս մեր եւս բազմանոց իր սիրելի սաներն զգեալ չէ ճերբականական տեղեկութիւններէ, որոնց մեքենայնիւ եղանակն թէ եւ մեր բաղձանաց համաժողով չըլլայ ալ՝ սակայն օգուտն միշտ ապահով է: Մեքէ կան նաեւ դիրքիմաց զգայուն ասանաւորներ, որոնց քիչ մ'աւելի ըլլան շատ բազմալէն էր, եւ այս բաղձանքը կը յուսեալ թէ կը լաւցընէ Մեծ. Ա. Թորոսեան իւր յաջորդ եւ աւելի բարձրագոյն դասագրոց մէջ, որոնց յաղորդութիւնն է բոլոր սրտէ կը մտղմեցնէ. Ս. Ա.

13. Ճշմարիտ ժեռանկէն — Բիշ են գեւայն հրատարակութիւններն, որոնք արեւելեան ազգաց բազմոց ու նշարագիրք կը բացատրեն: Ասպիպի գրոց ցանկերն են լեւիտաւորար նոյն ազգաց առակներու, տաղերու եւ զոյցաց հրատարակութիւններն, որոնք վէճանով աշխատակիցներու ձեռքով լայն կը տարածեն: Հայն ալ այս օգտաշատ ձեռնարկներէն, ապարդիւն չէ մնացած: — Ինչպէս օգտակար են այն պիտանի գործոց լայն տեսնելը՝ լուսաւորելու դասուն, կ'ըլլան շահուէտ միանգամայն հասարակութեան, ժողովրդեան, եթէ այդ գործոց նպատակն՝ երբեմն երբեմն եւս, ժողովրդականութիւնը դիտէ. որովհետեւ ժողովրդը մը իւր բարոյական վէպերէն եւ ազգային քրոնիկներէն դա՛մ եթէ ընթերցանու. միանգամայն դատար կերպով իւր զոյցաներուն մէջ աւանդութեամբ պատմուած հերոսներու գեղեցիկ կամ այլ յիշատակներն, որոնք աւելի արեւելեան եւ աւելի զարդարուն օճով բացատրուած են, նոր օգիւ ու նոր կենդանութիւն կ'առնու: Մեր առջեւն անեղած պզտիկ տեսքն արեւելեան զոյց մըն է, որ ընթերցողաց առջեւ՝ փոխանակ հին մեծագործութիւններ պատմելու ճշմարիտ մեծութեան գաղափար կը պարզէ. ըստ այսմ ամէն ընթերցող տեսարարին բովանդակութիւնէն հաստիկ'ըլլալ այն ճշմարտութեան գաղափարին, յորմէ իրապէս կը կայանայ մեծութեան օգին: Տըլոյցին յիշելն են հայր մը եւ իւր երկու գեղեցիկ ձերբերով օժտեալ սրէիքն, որոնց կենաց ընթացքը քաջ ցոյց կու տան թէ անգոր են երջանկացընող բախտին, երկրաւոր մեծութիւնը, փառաց անդաւալ տեսնել ու եռասիրութիւնը. եւ հակառակ ասոնց՝ անձնանորթութիւնն, ինքնագործողութիւնն ու սերն են ճշմարիտ երջանկու-

թեան հասցընողը: Պատմութեան մէջ այս վերջին յատկութիւնները, հոր որդիներէն միայն յատկացուելով՝ հեշտ ու տիրուր զգածուներ ամբողջ գրութեան մէջ յեղեղուելով՝ ընթերցողաց մտաց մէջ վերջն առաքնութիւններ կը տողորեն: Գրութեան օճն ալ, որ առաստայ բարձրագոյն անուշութիւնը կը ցոյցընէ, զոյցն՝ եւս աւելի կ'ոգեւորէ եւ ուշադրու. կ'ընէ: “Եւ Ժամագին գրագրանի”, սոյնպիսի բարոյական ժողովրդական գրութեանց հրատարակութիւններն ուրախել եւ քաջալերելն են: Ա. Ա.

Ծ Ա Ղ Կ Է Փ Ո Ւ Ն Ջ

1. “Հին հայկական տեղոյ անունները”: — 2. “Marche-Méehithar”. — 3. “Հայկական կարեւոր հրատարակութիւններ անցնալ տարիներէ:”, — 4. Դիտողութիւն մը: — 5. Տոլովթայ գիրքն եւ Խիկարայ զոյցը: — 6. Ս. Աղաղոնի հայ. վկայագատութիւնը:

1. “Հին հայ-թուրք տեղոյ անունները”: Այս տեղոյն կը հայն գեթով. գեղեցիկ գրուածքը, որ մեծանուն հայերենագէտ Պրոքթ. Հ. Հեյլքմանի գրչէն կ'աւծ է. “Die altarmenischen Ortsnamen” աշխատութիւններ նախապէս լայն տեսած է. IF. պարբերականին 16: Հատորին մէջ եւ ապա առանձինն, ուսկից օրինակ մ'եւս հանած է մեզի նուիրել յաջորդ. Հեղինակն. այս առթիւ պարզը կը համարինք նաեւ հրապարակու յայտնէ մեր խորին շնորհակալութիւնը մեծանուն Հայերենագէտին: — Այս բառական ստուար երկատիւութիւնն այլեւայլ զլուրենքուր կամ հատածներու ըստնուած է: Առաջին հատածին մէջ կը խօսի Հայաստանի նախնական պատմութեան եւ գրից վրայ — մինչեւ 650 տարին յետ Բ. հասցընելով, Ինչպէս այս՝ նմանապէս յաջորդ զլուրենքուն մէջ ամէն հին ու նոր աղբիւր եւ կարծիք նկատողութեան առած է — թէ օտար եւ թէ ազգային: Երկրորդ հատածին մէջ Հայաստանի հին բնակիչներուն մասին կը ճառէ: Երրորդ ընդարձակ հատածը յատկացուած է նահանգներու անունաց: Չորրորդը՝ գաւառներու անունաց: Այս հատածն երկու համառօտ յաւելում ունի. մին Հայաստանի յեռնորդն եւ գետերուն սեպհականութեան է, իսկ միւսը Մ. Խաչընացոյ Աշխարհագրութեան, ուր նոր փաստերով կ'ապացուցանէ որ Խաչընացոյ անունով Ժողովրդագրութեան եւ Աշխարհագրութեան հեղինակը միեւնոյն անձը չէ եւ թէ Աշխարհագրութիւնը ամենէն կանուր ի. քարէն յառաջ գրուած չի կրնար ըլլալ: Հինգերորդ հատածին մէջ անգլիան անունաց կազմութեան վրայ կը խօսի: Անցերորդը կը բովանդակէ անգլիան անունաց ազգաբնակական ցանկը, որոնց կազմութիւնը մասամբ կամ ամբողջ-

Die altarmenischen Ortsnamen. Mit Beilagen zur historischen Topographie Armeniens und einer Karte. Von H. Hübsehman (Sonderabdruck aus dem 16. Bande der IF.). Straassburg 1904, p. IV+197+490.